

Violetta Krawczyk-Wasilewska

Recepcja "Kalevali" w Polsce

Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature 42, 345-356

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

VIOLETTA KRAWCZYK-WASILEWSKA

RECEPCJA KALEVALI W POLSCE *

Przypadająca w 1985 r. stu pięćdziesiąta rocznica powstania fińskiego eposu narodowego *Kalevali* zaznaczyła się nie tylko uroczystymi obchodami na terenie samej Finlandii, gdzie rok ten ogłoszono „Rokiem Kalevali”¹, ale także zaakcentowana została w ponad trzydziestu krajach świata okolicznościowymi koncertami, prelekcjami, sympozjami i publikacjami złożonymi w hołdzie temu uniwersalnemu i pokojowemu w swej wymowie eposowi.

28 lutego 1835 r. Elias Lönnrot² podpisał przedmowę do pierwszego wydania *Kalevali*³, na które złożył się zbiór trzydziestu dwu pieśni (run)

* Główny zrab niniejszego okolicznościowego artykułu stanowi komunikat wygłoszony podczas międzynarodowego sympozjum „Kalewala a epika światowa” zorganizowanego 22–26 lutego 1985 r. w Turku pod auspicjami uniwersytetu w Turku i Nordyckiego Instytutu Folkloru.

¹ Do najważniejszych wydarzeń „Roku Kalevali” w Finlandii zaliczyć należy: okolicznościowe edycje dzieła, wspomniane sympozjum, otwarcie wystawy poświęconej Lönnrotowi w Muzeum Narodowym w Helsinkach oraz koncert rocznicowy poprzedzony przemówieniem prezydenta Mauno Koivisto zorganizowany 28 lutego dla dwóch tysięcy zaproszonych gości w słynnym „Finlandia Hall” w Helsinkach.

² Elias Lönnrot (1802–1884) – lekarz, dziennikarz, wychowawca, krzewiciel języka fińskiego, wydawca słownika, autor pieśni religijnych, pierwszy sekretarz nowo utworzonego w 1831 r. Fińskiego Towarzystwa Literackiego, profesor języka fińskiego na Uniwersytecie w Helsinkach w latach 1853–1862, zbieracz folkloru i edytor wielu prac, w tym czterotomowego zbioru pieśni *Kantele...* (1829–1831), szesnastu run pt. *Alku – Kalewala* [*Pra – Kalewala*] z 1828 r., trzytomowego zbioru pieśni *Kanteletar...* (1840) i wielu innych.

³ *Kalewala taikka Vanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan muinaisista ajoista* [*Kalewala albo stare pieśni karelskie ze starożytnych czasów ludu fińskiego*], 1835 (32 runy, 12 073 wersów).

skompilowanych przez edytora. Większość z nich zapisał Lönnrot od niepiśmiennych chłopów zamieszkujących ostępy leśne północno-wschodniej Finlandii i Karelii Archangielskiej. W czternaście lat później ogłosił rozszerzoną do pięćdziesięciu run wersję swego zbioru ⁴, który przełożony z czasem na 33 języki (prozą i we fragmentach – ponad 100 przekładów) stał się najbardziej znanym dziełem kultury i literatury fińskiej i jednym z czołowych wielkich eposów świata.

Przypomnieć też należy, że *Kalevala* jest symbolem fińskiej tożsamości narodowej, pierwszym dziełem napisanym w języku fińskim, a w latach 1835 – 1860 jedynym właściwie utworem reprezentującym literaturę fińską w języku narodowym. Dla wykształconych kręgów społeczeństwa fińskiego z połowy XIX w. *Kalevala* stała się mitem narodowym, mimo iż recepcja czytelnicza tego utworu aż po początek wieku następnego miała charakter osobliwy; większość bowiem czytelników fińskich poznawała *Kalewałę* za pośrednictwem przekładu szwedzkiego ⁵. Nie przeszkadzało to jednak, by zachwycać się dziełem stanowiącym wizję przedchrześcijańskiej Finlandii i Karelii, odzwierciedlającym wyobrażenia Lönnrota na temat życia i poglądów pogańskich przodków Finów. Na światopogląd bohaterów *Kalevali* nałożyło się wiele różnych sposobów widzenia Świata, przeplatających się wzajemnie, co wynikało z włączenia w utwór mitów epoki kamiennej, przygód Wikingów, poezji ludowej, liryki kobiecej, zaklęć magicznych i okolicznościowej poezji początku XIX w.

Ludowy epos złożony z części w całość przez Lönnrota zaczyna się prologiem pieśniarza na temat początku świata i kończy epilogiem prawiącym o powiciu przez dziewicę Marjattę syna, który po przyjęciu

⁴ *Kalevala*, 1849, wyd. 2 zwane *Nową Kalewałą* (50 run, 22 795 wersów). Podstawą edycji był materiał pieśniowy zgromadzony przez Lönnrota podczas 11 krótkotrwałych ekspedycji zbierackich przeprowadzonych w latach 1828–1840 na obszarze rozciągającym się od południowej Estonii do rzeki Utsjoki na północy Finlandii i od okolic Tampere na zachodzie po jezioro Onega na wschodzie. Najwięcej pieśni uzyskał Lönnrot od dwóch znakomych ludowych śpiewaków: cykl *Sampo* wyśpiewał mu Ontrei Malinen ze wsi Vuoninen w 1833 r., ponad 60 pieśni zaś heroicznym – Arhippa Perttunen ze wsi Latvajärvi w 1834 r. Oba śpiewacy reprezentują Karelię Archangielską.

⁵ *Kalevala*. Öfversatt af M. A. Castren, t. 1–2, Helsingfors 1841 (przekład 1 wyd. *Kalevali* z 1835 r., tzw. *Stara Kalevala*); *Kalevala. Fri öfversättning af Rafaël Hertzberg*, Helsingfors 1884. Fragmentaryczne przekłady na szwedzki opublikowali: Carl G. Berg w 1852 r. i Karl Collan w 1864, 1868 i 1869 r. (wszystkie wydane w Helsinkach).

chrztu zostaje obwieszczony królem Karelii. Symboliczne przekazanie władzy młodemu chrześcijaninowi powoduje odejście głównego bohatera Väinämöinena – pieśniarza, mędrca i szamana, który pieśni i muzykę czasów dawnych przekazuje ludowi. W tych ramach strukturalnych pomieszczono w eposie luźne epizody, na które składają się: cykl Sampo (związany z młynkiem szczęścia), poezja weselna, poematy Lemminkäinen – pieśniarza, uwodziciela i wojownika oraz dramatyczny cykl o siłaczu, imieniem Kullervo.

Specyficzną cechą *Kalevali* jest jej język, a zwłaszcza kształt metryczny wiersza. Strukturę wersyfikacyjną utworu bowiem tworzą: osiem sylab w wersie, długie wyrazy na końcu wersu i metr określany mianem trocheju czterostopowego (cztery stopy w wersie; wymiana nieakcentowanych i akcentowanych zgłosek) odpowiadający określonej tradycją śpiewnemu skandowaniu run. Wśród środków stylistycznych na uwagę zasługują figury takie, jak metafory, personifikacje, epitety, parafrazy i antytezy oraz paralelizm i aliteracja. Ta ostatnia stanowi najważniejszą cechę fińskiej poezji ludowej jako ważny środek, stanowiący pomoc przy zapamiętywaniu tekstu.

Kalevala wywarła ogromny wpływ na rozwój języka, literatury, kultury, sztuki i nauki fińskiej. Dzięki *Kalevali* zainicjowano w tym kraju badania naukowe nad ludowością i folklorem, co zaowocowało między innymi w narodzinach fińskiej tzw. geograficzno-historycznej metody badań porównawczych nad folklorem, przyjętej powszechnie przez inne kraje i szkoły badawcze. Dzieło to inspirowało największych malarzy fińskich (Wilhelm Ekman, Aksela Gallen-Kallela i in.), poetów, dramatopisarzy i prozaików tego kraju (Aleksis Kivi, Eino Leino, Zachris Topelius, Juhani Aho, Tauno Karilas, Gustaf von Numers i in.), wielkich architektów (Heikki i Kaija Sirén), a także znanych szeroko w świecie kompozytorów (Jan Sibelius, Leevi Madetoja, Tauno Marttinen czy Aarre Merikanto). Pod wpływem *Kalevali* zmieniło się też nazewnictwo fińskie – z dzieła tego przejęto imiona własne i nazwiska, którymi zastępowano obco brzmiące (zwłaszcza szwedzkie), a także nazwy miejscowe. Nasilenie tego ruchu przypadło na lata trzydzieste podczas kampanii przeprowadzonej na rzecz utrwalania narodowej tradycji *Kalevali* i w związku ze stuleciem istnienia dzieła. Od tego czasu dzień 28 lutego obchodzony jest jako „Dzień Kalevali”.

Zainteresowanie *Kalevalą* zarówno w Finlandii, jak i poza nią

przyczyniło się do rozwoju współczesnych badań nad tym dziełem, tak w zakresie problemów związanych z jego autentyzmem, jak i recepcją oraz interpretacją porównawczą na gruncie literatury, folklorystyki i antropologii kulturowej⁶. Poniżej zamieszczony szkic stanowi przyczynek do wkładu badań nad recepcją *Kalevali* w naszym kraju.

* *
* *

Pierwsza polska publikacja, informująca o istnieniu *Kalevali* pochodzi z 1869 r., kiedy to na łamach „Biblioteki Warszawskiej” Seweryna Duchńska⁷, wzorując się na drugim wydaniu francuskiego przekładu Léouzona Le Duca⁸ przełożyła ósmiozłogłoscem (w sposób dowolny) fragmenty czterech pierwszych pieśni eposu. W publikacji tej znalazły się także krótkie informacje o genezie i specyfice fińskiej *Kalevali*, ograniczone właściwie do początkowych run opiewających kosmogonię fińską. Aż do lat dwudziestych następnego stulecia S. Duchńska uchodziła za jedyną właściwie (nie licząc nieśmiałej próby Feliksa Jezierskiego z 1880 r.⁹) tłumaczkę fragmentów *Kalevali*, które w

⁶ Por. choćby: M. Haavio, *Väinämöinen*. Porvoo 1950; M. Eliade, *Der Mythos der ewigen Wiederkehr*. Düsseldorf 1953; W. A. Wilson, *Folklore and Nationalism in Modern Finland*. Bloomington & London 1976; *Finnish Folk Poetry – Epic. An Anthology in Finnish and English*, edited and translated by M. Kuusi, K. Bosley, M. Branch. Helsinki 1977; V. Kaukonen, *Lönnrot ja Kalevala*”, Pieksämäki 1979; L. Honko, *The Kalevala” and Myths*, „NIF Newsletter” 1984, nr 4, s. 1–12; tenże, *The Position of the Kalevala” in Comparative Epic Research*, tamże, s. 13–16; R. Puranen, *The Kalevala” Abroad*. Helsinki–Mantta 1985 i inne.

⁷ *Kalewala. Epopeja finlandzka przez S.D.*, „Biblioteka Warszawska” 1869, t. 3, s. 238–252.

⁸ *Le Kalevala*”, *Épopée nationale de la Finlande et des peuples finnois. Traduit de l’idiome original, annoté et accompagné d’études historiques, mythologiques, philologiques et littéraires par L [ouis Antoine] Leouzon Le Duc*, Paris 1867 (pierwsza edycja prozą na podstawie Starej *Kalevali* została ogłoszona przez Le Duca w 1845 r. pt. *La Finlande. Son histoire primitive, sa Mythologie, sa Poesie epique avec la traduction complète de sa grande épopée: le Kalevala*”, *son génie national, sa condition politique et social depuis la conquete russe*).

⁹ *Kalewala*”, *Epös narodowy Finów (streszczenie całości przeplatane wyjątkami i omówienie krytyczno-porównawcze) przez Feliksa Jezierskiego*, „Biblioteka Warszawska” 1880, t. 1, s. 29–51, 225–251.

jej przekładzie znalazły się także na kartach polskich podręczników literatury powszechnej z lat 1896 i 1902¹⁰.

Krytyczną ocenę pracy translatorskiej Seweryny Duchinińskiej sformułował profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Józef Tretiak w swym szkicu literackim poświęconym *Kalevali*, a opublikowanym po raz pierwszy w 1882 r. na łamach „Przewodnika Naukowego i Literackiego”¹¹. Pisze tam między innymi: „W oryginale nie ma rymów, a są tylko niekiedy asonanse, powiada pani S. D., a powiada, o tyle niesłusznie, że w oryginale spotykają się i rymy i asonanse, ale zupełnie przypadkowo. Główną zaś cechą wiersza fińskiego, o czym autorka nie wspomniała, jest aliteracja”¹². Sąd swój poparł zresztą Tretiak przykładami oryginalnymi, cytując fragmenty run w języku fińskim. W części wstępnej swego szkicu, zwracając uwagę na francuski i rosyjski przekład eposu, przypomina krytyk pogardliwe opinie o Finach i ich poezji wyrażone przez Adama Mickiewicza podczas jego wykładów paryskich. Taki stosunek wielkiego wieszczka do poezji fińskiej musiał wynikać z faktu, iż nie tylko nie znał on *Kalevali* (pierwszy francuski przekład ukazał się w 1845 r.), ale nawet nie miał pojęcia o jej istnieniu, mimo, że ukazała się w Finlandii na pięć lat przed rozpoczęciem słynnych wykładów naszego poety. Głównym jednak wątkiem studium Tretiaka było objaśnienie czytelnikowi polskiemu elementarnych pojęć mitologii fińskiej, wokół których został zorganizowany epos; wyjaśnił więc symbolikę *Kalevali*, kładąc zwłaszcza nacisk na ukryte znaczenie głównych bohaterów (Väinämöinen, Ilmarinen, Lemminkäinen i Louhi). Na koniec zaś przystąpił do dokładnego omówienia treści eposu, podkreślając, iż luźno związane z całością runy 30–37 opowiadają o losach siłacza Kullervy, człowieka skazanego na nieszczęście. Runy te – zdaniem profesora

¹⁰ P. Chmielowski. E. Grabowski. *Obraz literatury powszechnej w streszczeniach i przykładach*. Warszawa 1896. t. 2, s. 626–628 (I Runa. *Placz Aino i jej utonięcie*); L. German. *Przegląd literatury powszechnej*. Lwów 1902. t. 2, s. 50–56 (I runa. *Pieśń Aino. Pieśń o Sampo*).

¹¹ J. Tretiak. „*Kalewala*”. *Epopeja fińska (Streszczenie całości i omówienie oraz fragment w dosłownym przekładzie prozą z francuskiego)*. „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1882, s. 71–76, 159–181, 261–282, 368–373. Przedruk (w t e g o ż) „*Studia literackie*”, Kraków 1901, s. 105–190.

¹² *Ibidem*, Kraków 1901, s. 112.

Tretiaka – należą bez wątpienia do najtragiczniejszych ustępów poezji światowej.

Wysoka ocena *Kalevali* jako dzieła literackiego wyrosłego z tradycji ludowej znalazła się także w *Wielkiej Encyklopedii Ilustrowanej*, gdzie w tomie 2 z 1898 r. pod hasłem *Fińska literatura* (opracowanym przez Walerego Gostomskiego) główne znaczenie literatury fińskiej przypisuje się zawartym w niej zbiorom poezji ludowej publikowanych przez Schrötera, Topeliusa, von Beckera, Lönnrota i Salmelainena. Czytamy tam między innymi: „Pieśni składające wszystkie te zbiory odznaczają się bardzo oryginalną treścią i formą, zwały się one *Runo*, i wygłaszane były przy wtórze szczególnego rodzaju harfy (Kantele) przez śpiewaków zawodowych (Runolaulajat). – Rytmiczna budowa wierszy (oparta na stopie trocheicznej) dość nieprawidłowa; towarzyszące im melodie słabo rozwinięte i monotonne. – Zasadniczą formą ludowej poezji fińskiej jest tzw. aliteracja, czyli współbrzmienie spółgłosek w zgłoskach akcentowanych, rymy zdarzają się, ale rzadko. Oprócz pieśni treści mityczno-epickiej lub lirycznej są też pieśni zaklęć magicznych, przy wygłaszaniu których śpiewacy często popadają w konwulsyjną ekstazę”¹³.

W okresie międzywojennym wzmaga się zainteresowanie *Kalevalą* i choć nadal nie posiadamy pełnego przekładu eposu, liczne jego fragmenty przetłumaczyli poeci: Maria Kraheńska, Jan Brzechwa i Kazimierz Andrzej Jaworski oraz Kazimiera Zawistowicz, późniejszy profesor etnografii¹⁴. Tłumacze ci zasadniczo opierali się na oryginale, ale korzystali też z innych przekładów (Kraheńska z duńskiej wersji F. Ohrta, K. Zawistowicz – prawdopodobnie z francuskiej, a K. A. Jaworski – z rosyjskiego przekładu L. P. Bielskiego¹⁵).

Stulecie pierwszego fińskiego wydania *Kalevali* zaakcentowane zostało w prasie polskiej zaledwie kilkoma artykułami o charakterze informacyjnym – nie znana powszechniej *Kalevala* uchodziła wciąż za

¹³ W. G. [Walery Gostomski], *Fińska literatura*, [w:] *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana*, z. 2, Warszawa 1898, s. 580.

¹⁴ Dokładna bibliografia tych przekładów w: I. Csápláros, J. Trzciska-Mejor, *Bibliografia literatury polskiej w Finlandii – Bibliografia literatury fińskiej w Polsce*, Warszawa 1981.

¹⁵ *Kalevala*. Oversat i Udvalg af F. Ohrt, København og Kristiania 1907/1908; „*Kalevala*”. *Finskaja narodnaja epopeja. Polnyj stichotvornyj perevod, s predislavijem i primečanijami* L. P. Bielskogo, Sankt Peterburg 1888/1889.

„egzotyczne” zjawisko literackie. I tak w „Kamienie” ukazał się króciutki artykuł Sergiusza Kułakowskiego *Ludowy poemat fiński*¹⁶ i najogólniejsza w nim wzmianka na temat narodzin *Kalevali* i naukowych badaniach eposu prowadzonych przez Kaarle Krohna i Domenico Comparettiego. Natomiast „Wiedza i Życie” opublikowała obszerniejszy artykuł Kazimierzy Zawistowicz *Elias Lönnrot – Homer Północy*¹⁷. Autorka pomieściła w nim krótki życiorys autora *Kalevali*, informacje o dziejach zbiorów fińskich pieśni ludowych, ilustrując całość krótkimi fragmentami run *Kalevali* oraz dwiema reprodukcjami (*Zemsta Joukahainena* i *Nad mityczną rzeką Tuonelą*) obrazów największego modernisty fińskiego Akseli Gallen-Kalleli. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż autorka artykułu zwróciła uwagę na rolę śpiewu w kulturze fińskiej. O nie znanym w Polsce stylu i sposobie naprzemiennym śpiewania pisze następująco: „Śpiewają oni w ten sposób, że zasiadają we dwóch na ławie naprzeciw siebie, trzymają się za ręce i śpiewają naprzemian, a drugi w środku dołącza się doń i śpiewa ciąg dalszy, poczym znów pierwszy dołącza się do śpiewu. Ten sposób śpiewania znajduje odzwierciedlenie w strukturze pieśni fińskiej, gdzie częstokroć ta sama myśl powtarzana bywa w różnej formie w kilku wierszach występujących po sobie”¹⁸. Omawiając zaś samą *Kalewałę*, autorka artykułu widzi w bohaterach eposu demiurgów stojących na pograniczu bogów i ludzi, miłujących ponad wszystko własną ojczyznę; stąd też wniosek ostateczny: „Wielkie dziedzictwo myśli zawartych w *Kalevali*, jej głęboki uczuciowy ton, jej prawdziwy artyzm – wszystko to sprawia, że jest ona nie tylko e p o s e m l u d o w y m, lecz zarazem i e p o s e m n a r o d o w y m, bliskim sercu każdego Fina”¹⁹.

W tym samym roku na łamach czasopisma „Baltic Countries” wydawanego przez Instytut Bałtycki w Gdyni Adam Truszkowski zamieszcza krótki artykuł *The Kalevala*²⁰ (w języku angielskim) wraz z

¹⁶ S. Kułakowski, *Ludowy poemat fiński* (Stulecie pierwszego wydania), „Kamena” 1935/1936, nr 6, s. 109.

¹⁷ K. Zawistowicz, *Elias Lönnrot – Homer Północy* (W setną rocznicę „Kalevali”), „Wiedza i Życie” 1935, nr 12, s. 940–947.

¹⁸ *Ibidem*, s. 940.

¹⁹ *Ibidem*, s. 947.

²⁰ A. Truszkowski, *The Kalevala*, „Baltic Countries” 1935, vol. I. No 2, s. 234 (Bibliography, s. 290–291).

suplementem zawierającym zestaw bibliograficzny przekładów *Kalevali* na języki: angielski, czeski, estoński, francuski, niemiecki, rosyjski, szwedzki, włoski i polski (fragmenty eposu) oraz wskazuje na najważniejsze pozycje międzynarodowej bibliografii przedmiotowej. To samo czasopismo w rok później publikuje artykuł Oscara Looritsa z Tartu (Estonia) zatytułowany *The Spirit of Kalevala*, przekład zaś polski tej publikacji wydrukował „Jantar” w 1937 r.²¹ Dywagacje Looritsa, dostrzegającego wiele wspólnych cech kulturowych u ludu fińskiego i estońskiego, koncentrują się na wykazaniu, iż istotę i ducha Kalewitów stanowią: umiłowanie wolności, panowanie nad sobą, tolerancja i zgoda – cechy godne powszechnej popularyzacji wśród narodów świata.

W 1937 r. cały numer „Przeglądu Polsko-Fińsko-Estońskiego”²², czasopisma poświęconego zagadnieniom intelektualnym, kulturalnym i gospodarczym trzech krajów nadbałtyckich, został poświęcony Finlandii z okazji dwudziestej rocznicy jej niepodległości. Znalazło się tam tłumaczenie runy dziesiątej pt. *Porwanie Kylliki* w przekładzie Jana Brzechwy²³ oraz artykuł *Kalevala, narodowy epos fiński*²⁴ pióra znakomitego folklorysty fińskiego, ówczesnego dyrektora Archiwum Folklorystycznego w Helsinkach, profesora Martiego Haavio, autora między innymi słynnej *Mitologii fińskiej*, której polski przekład ukazał się dopiero w 1979 r. W cytowanym artykule, Haavio przypomniał, że dzięki pracy literackiej i zbierackiej E. Lönnrota ocalały od zapomnienia pieśni śpiewane i układane od wieków. Następnie omówił główną treść *Kalevali* – walki i przygody jej bohaterów, obdarzonych niezwykle silnymi siłami fizycznymi i duchowymi, członków pradawnego społeczeństwa. Społeczeństwo to pokazane jest na tle codziennych zajęć (chłopów, myśliwych, rybaków i kowali) urozmaiconych świętami rodzinnymi i rytualnymi. Haavio podkreśla, iż urok eposu nie płynie jednakże z jego treści, lecz nieograniczonej fantazji poetyckiej jaka tej treści towarzyszy: „Lönnrot zamienił bohaterów miecza w bohaterów słowa: wkłada wymowę w usta bohaterów i daje im moc magiczną, która decyduje o

²¹ O. Loorits. *The Spirit of Kalevala*. „Baltic Countries” 1936. s. 64–66; Przekład S. Helsztyńskiego pt. *Istota i duch Kalevali*. „Jantar” 1937. s. 37–39.

²² „Przegląd Polsko-Fińsko-Estoński / Puolalais-Suomalais-Eestilainen Yleiskatsaus” 1937. R. II, nr 5 z 6 XII.

²³ *Ibidem*. s. 30–32.

²⁴ *Ibidem*. s. 28–30.

wydarzeniach w sposób nadprzyrodzony; słowo zwycięża nawet prawa natury, siła pieśni rzuca czary na zwierzęta i rośliny...”²⁵. Ta fantazja poetycka – zdaniem uczonego – artystycznie powiązana z rzeczywistością, a więc codziennym życiem pełnym siły, malowniczości i głębokiego umiłowania krainy lasów i tysiąca jezior decyduje o niezwyklej urodzie *Kalevali*.

Po drugiej wojnie, w końcu lat czterdziestych i na początku pięćdziesiątych zainteresowanie *Kalevala* w Polsce zda się być niewielkie – okazjonalnie jednak na łamach czasopism publikowane są przedruki przedwojennych przekładów fragmentów eposu²⁶. Gwoli kronikarskiej ścisłości odnotować też należy jedyny w tym czasie artykuł poświęcony samej *Kalevali*, wydrukowany przez codzienną gazetę legnicką – „Wolność” z 1949 r. Był to artykuł utrzymany w tonie wulgarnego soc-realistu, a napisał go kontrowersyjny uczonej radziecki Ottovili Kuusinen, znany krytyk fińskiej szkoły folklorystycznej²⁷.

Po dłuższej przerwie, Janina Porazińska, autorka bajek dla dzieci opartych na folklorze wydaje w 1958 r. prozatorski przekład wątków *Kalevali*, przystosowany do odbioru przez czytelnika dziecięcego²⁸. Dziełko Janiny Porazińskiej nie tylko zdobywa polskich czytelników, o czym świadczy druga edycja z 1967 r., ale także jest podstawą przekładu na słowacki i hebrajski²⁹. Co więcej, Porazińska podejmuje udaną próbę przekładu wybranych ustępów eposu Lönnrota do celów scenicznych. Tłumaczenie to wyzyskał w swym scenariuszu Mieczysław Kotlarczyk i ograniczył treść *Kalevali* do wątku miłości trzech synów

²⁵ *Ibidem*, s. 29.

²⁶ Patrz I. Csaplaros. J. Trzcinińska-Mejor, *op. cit.*

²⁷ O. Kuusinen, *Nieśmiertelny epos ludowy. W 100 rocznicę pierwszego wydania „Kalevali”*. „Wolność” 1949, nr 44, s. 7, z 27 II. Por. tegoż, „*Kalevala*” niewiadajemyj epos karelo-fińskiego naroda. Trudy jubilejnoj naucznoj sesji poswiaszczennoj 100-letiju polnogo izdanija „Kalevali”. Pietrozawodsk 1950.

²⁸ *Kalevala*”. *Epopeja fińska*. Pieśni zebrał Elias Lönnrot. Dla dzieci polskich opracowała Janina Porazińska, ilustrował Michał Bylina. Warszawa 1958, s. 300 (Por. też e. „*Kalevala*”. *O bohaterze Ahti*, ... „Płomyk” 1955–1956).

²⁹ „*Kalevala*”, *fiński epos, pieśne zozbierał Elias Lönnrot*, preroprávała Janina Porazińska. Z polštiny preložila Marianna Pridavková-Mináriková. Verse preložil Miroslav Valek. Bratislava 1962, wyd. 2 Bratislava 1976. Wersję hebrajską książki przełożyła z polskiego Sarah Tovia, ilustracje M. Bylina, wydano w Izraelu 1964, wyd. 2 z posłowiem Matti Kahiluoto. Tel – Aviv 1979.

Kalevy do córki królowej – czarownicy, którą w zamian za młynek – skarb zdobywa kowal – cudotwórca. Drugą część scenariusza stanowiła dramatyczna walka bohaterów o odzyskanie utraconego młynka Sampo, magicznego przedmiotu, przynoszącego szczęście i dobrobyt. Prapremiera *Kalevali* odbyła się w krakowskim Teatrze Rapsodycznym 14 listopada 1963 r.³⁰ i zbiegła się z okresem pobytu prezydenta Urho Kekkonena na ziemi polskiej. Przedstawienie to krytycy krakowscy³¹ uznali za wybitne wydarzenie teatralne, podkreślając w recenzjach spójność znakomitego aktorstwa „opowiadających” akcję rapsodyków z muzyką Sibeliusa, wspierającą chóry narratorów, a także harmonię płynnych zmian planów z baśniowym nastrojem dekoracji stylizowanej na przyrodę ziemską i niebiańską. Całości dopełniały pomysłowe układy taneczne i pantomimiczne oraz barwne stroje ludowe narodów Północy.

Wszystkie, dotychczasowe próby, podejmowane zresztą od 1869 r., przedstawienia polskiemu czytelnikowi fińskiego eposu narodowego miały charakter niepełny, cząstkowy – w zasadzie *Kalevala* wciąż była nie znana. Dopiero w latach sześćdziesiątych próbę dokonania pełnego przekładu poetyckiego, wiernego duchowi oryginału podjął Józef Ozga-Michalski, współpracując z Karolem Laszeckim, autorem przekładu filologicznego opartego na fińskim wydaniu *Kalevali* z 1953 r.³² Przekład Ozgi-Michalskiego publikowany był sukcesywnie na łamach miesięcznika „Radar” w latach 1965 – 1969, a w 1974 r. ukazał się jako wydanie książkowe nakładem Ludowej Spółdzielni Wydawniczej w Warszawie. Pozycja ta, licząca 762 strony opatrzona została wstępem poety – tłumacza, ilustracjami Marii Schwartz-Schier oraz posłowiem Marii i Jerzego Bańczerowskich, którzy omówili w nim tło historyczne eposu, okoliczności genezy dzieła, zwrócili uwagę na stan badań nad *Kalevalą*. Ponadto objaśnili zasady metryczne oryginału, środki poetyckie dzieła i symbolikę utworu, pomieszczając w posłowiu również wykaz objaśnień rzeczowych i bibliografię polskich przekładów oraz ważniej-

³⁰ „*Kalewala*”. *Epopeja fińska*. Pieśni zebrał: Elias Lönnrot. Przekład: Janina Porazińska. Muzyka: Jan Sibelius. Układ tekstu i oprac. sceniczne: Mieczysław Kotlarczyk. Scenografia: Franciszek Walczowski. Choreografia: Dorothea Koterbska.

³¹ Patrz rec.: T. Kudłiński, *Prapremiera „Kalewali”*, „Dziennik Polski” 1963, nr 300, s. 4; J. Bobe r, *Kalewala*, „Gazeta Krakowska” 1964, nr 63, s. 5.

³² *Kalévala*. Pod red. J. Kalima i O. Mannisen. Porvoo 1953 (Werner Sodeström Oy).

szych opracowań. Obszerne postowie, spełniając swą doniosłą rolę informacyjną zawiera też sporo nieścisłości faktograficznych, jak np. powoływanie się na edycję nigdy nie opublikowanego manuskryptu Lönnrota z 1833 r. (zbiór pieśni o Väinämöinenie), nazywanie jednosłownego artykułiku S. Kułakowskiego obszernym artykułem i tym podobne drobiazgi, łącznie z niedokładną korektą nazewnictwa w języku fińskim.

Pierwsze i pełne wydanie *Kalevali* w języku polskim stało się od razu wydarzeniem literackim, na które krytyka żywo i entuzjastycznie zareagowała – recenzje książki ukazały się we wszystkich poważniejszych czasopismach literackich, a także w prasie codziennej³³. Podkreślano w nich nie tylko urodę przekładu pisanego siedmio- i ośmiozłotkowcem, poetycki walor oddania ducha oryginału, ale przede wszystkim zachwyty wzbudził sam epos stworzony w obcym kręgu kulturowym, a jednocześnie bliski swą uniwersalną i humanistyczną wymową. Ramy czasowe *Kalevali* (od stworzenia świata do chrześcijańskiego średniowiecza), w których istnieją różne wątki zdarzeniowe (realne i fantastyczne) oraz bohaterowie walczący słowem nie mieczem określają rolę c z ł o w i e k a, antropomorfizującego przyrodę i dominującego nad nią. S ł o w o ludzkie zaś staje się w *Kalevali* wartością i mocą oraz czynnikiem integrującym dawną północną kulturę. Nieprzeciętnym przesłaniem *Kalevali* zachwycili się również jej czytelnicy – nakład książki w ilości pięciu tysięcy egzemplarzy zniknął błyskawicznie z półek księgarskich. O nieprzemijającej wartości eposu stanowi bowiem fakt, iż prawi on o pokoju i życiu, duchowy zaś i materialny świat w nim przedstawiony jest zarazem mitycznym i bardzo ludzkim.

Pojawienie się pełnego polskiego przekładu *Kalevali* wpłynęło niewątpliwie także na rozwój zainteresowań fińską tradycją kulturową, literaturą tego kraju i fińską folklorystyką naukową wyrosłą z tradycji

³³ Patrz: L. M. B a r t e l s k i, „Widnokręgi” 1975, nr 8; A. Chojecki, „Czas” 1975, nr 8; K. G.[ałczyńska], „Trybuna Ludu” 1974, nr 223; M. Grześciak, „Tygodnik Kulturowy” 1975, nr 5; J. Iwaszkiewicz, „Życie Warszawy” 1975, nr 56; C. Leżeński, „Kurier Polski” 1975, nr 33; J. Litwiniuk, „Nowe Książki” 1975, nr 4; A. Siewierski, „Życie Literackie” 1976, nr 7; B. Mrozewicz, „Głos Szczeciński” 1977, nr 186.

badań nad runami Kalevali³⁴. W 1980 r. zaś ukazało się drugie wydanie *Kalevali* w serii „Biblioteki klasyki polskiej i obcej” LSW i podobnie jak wydanie prymarne okazało się bestsellerem księgarskim.

³⁴ M. Haavio, *Mitologia fińska*, przełożył J. Litwiniuk, Warszawa 1979; I. Csapláros, J. Trzcicka-Mejor, *Bibliografia literatury polskiej w Finlandii (Bibliografia literatury fińskiej w Polsce)*, Warszawa 1981; C. Lewandowska, *Literatura fińska*, [w:] *Dzieje literatur europejskich*, t. 2, cz. 2 pod red. W. Floryana, Warszawa 1983, s. 317–387; V. Krawczyk-Wasilewska, *Archiwum Folklorystyczne Towarzystwa Literackiego w Helsinkach*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, Ser. etn., nr 17, 1973, s. 147–153; taż „*Kalevala*” *Lönnrota a kierunki rozwoju folklorystyki fińskiej*, „Prace Polonistyczne”, S. XXXII, 1976, s. 297–306; taż, *O folklorystyce fińskiej*, „Literatura Ludowa” 1983 (w druku).